

יונה עם עלה של זית

"יפתאום, ... מעל כל הגיהנום הזה, פתאום עפה יונה" ("יונה ונער", מאיר שלו ע' 7).

כבר במקורות קדומים מקבלת היונה משמעות סמלית ומטפורית כמבשרת בשורות חיוביות. בספר בראשית, בסיפור המבול נאמר על נח: "וישלח את היונה מאיתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה" (בראשית ח' 8). היונה מלאה את תפקידה בנאמנות. בשליחות השנייה, היונה חזרה ועלה זית בפייה. מאז אותה שליחות, חברו היונה ועלה הזית לדימוי משותף של רגיעה ושלוש. בתהליך הפרשנות של שירים שבהם נזכרת יונה או יונה ועלה של זית מהדהדת הקונוטציה ליונה בספור נוח והמשמעות שהיא מגלמת שם, לכן במהלך הקריאה בשירים הקורא עורך השוואה לסיפור המקראי. תוך כדי קריאה עולה ומתבררת פרשנות השיר. לעתים היא בזיקה לסמלים, של היונה וענף הזית כפי שהם משתקפים במקרא ולעתים נוצרת פרשנות נוספת ואחרת. יונה לבנה מסמלת שלום בתרבויות שונות. באורח החיים המונוגאמי שלה היא מהווה דוגמא לזוגיות יציבה ולהרמוניה. ביחידה שלפנינו נתמקד במוטיב היונה בשירי מספר משוררים. נאיר את הגוונים השונים של הפרשנויות הייחודיות והשונות של המשוררים בהתייחסותם לדימוי היונה וענף הזית. ענף הזית הפך להיות חלק מסמלה של מדינת ישראל אשר מאז הקמתה מייחלת לשלוש. נהוג להפריח יונים באירועים שונים הקשורים בשלוש. למשל בטקסי החתימה על הסכמי שלום עם מצרים ועם ירדן הופרחו יונים.

יונה עם עלה של זית – מילים ולחן: תלמה אליגון-רוז

השיר מופיע בשתי גרסאות והשוני בין הגרסאות מוביל לשוני במשמעות ובמסר של השיר. בגרסה המקורית בבית הראשון נאמר " היונה של השלוש/ על חרבותיה של אומה אחרת".

הדובר בשיר עומד מול תמונה ובה יונה עם עלה של זית. מעל היונה אור השמש - לכאורה פסטורליה. אך לא היא. לרגלי היונה "פגעי מלחמה". באחת מסתיימת הפסטורליה ואנחנו חוזרים למציאות. זו לעומת זה עומדת "תמונה מושלמת, חלומות בתוך מסגרת" וכנגדה תמונה המתארת "על חרבותיה של אומה אחרת". החלק הראשון מרמז על הגשמת החלום של הקמת מדינת ישראל. אך מיד מתברר שיש גם חורבן של עם אחר. שאין כאן אף לא רגע אחד של אשליית שלום.

בגרסה השנייה השמיטו את המשפט " על חרבותיה של אומה אחרת" ובמקומו נכתב " היונה של השלום/ ביד אומן היא מצוירת". נראה שיש כאן כוונה לרכז את המסר ולהציג את הדברים מזווית ראייה אחת בלבד – זו של תמונה מושלמת המצוירת בידי אומן.

הדוברת, בטון מתחנן, מבקשת מהיונה שוב ושוב לצאת מן התמונה ולהפוך למציאות כדי למלא את ייעודה כמגלמת שלום וכמבשרת סיום מלחמה. יתרה מזאת, ישנה תחושה של אי ודאות לגבי השלום והיא מבקשת בראש ובראשונה "השיבי את האמונה שהשלום יבוא בעקבותיך". האמונה בבואו של השלום התערערה.

הילד הצעיר "מקשה": "מה יש לה בפה"? מעידה שהעצם (ענף זית) והפרשנות שלו אינם מוכרים ואינם ברורים לו. בנוסף ניתן לפרש את הביטוי "מקשה" כשאלה לגבי מקומם של שני סמלי השלום כשמסביב רוב הזמן מלחמה. מלחמה נמצאת כל העת ברקע (כמו העורב שזכר בשיר שממתין על עץ הברוש). היא עשויה להתפרץ בכל רגע, לכן הדובר בשיר מתחנן שוב ושוב לשלום מיוחד.

הדוברת מבקשת מן היונה לצאת מן המסגרת כי בתוך המסגרת היא אינה יכולה למלא את ייעודה. זו זעקה לסיום המלחמות וכמיהה לשלום. המשפט המסיים של השיר מופיע אף הוא בשתי גרסאות. המקורית " יונה תיירת/ לעולם אינה נשארת" חמקנית לא ניתן לאחוז בה. כמו השלום בסביבתנו. בגרסה השנייה נאמר " יונה תיירת/ מתפייסת ונשארת". זו גרסה מרוככת שיש בה רמיזה אופטימית לעתיד טוב יותר. יתרה מזאת בגרסה השנייה ישנה תוספת בסיום השיר " יונה עם עלה של זית/ שלום אצלי בבית". אמירה עם ודאות וביטחון שהשלום כבר קיים. (כל מורה יחליט איזו גרסה הוא מעדיף להציג בפני תלמידיו כשהוא מודע לשינויים במסר ובערכים שכל גרסה מציגה).

העורב מוזכר גם בספור המקראי על נח והמבול "וישלח את העורב ויצא ושוב עד יבושת המים מעל הארץ" (בראשית ח' פס 7). כלומר לא מלא את תפקידו, לא חזר עם הוכחה שכלו המים. עמים שונים מייחסים לעורב תכונות שליליות. הדבר בא לידי ביטוי באגדות ובאמונות שלהם. לפעמים מוכר העורב כציפור חכמה ולפעמים כציפור רעה החוברת למכשפות ולכוחות הרשע. לדוגמא: ספנים בימי קדם נהגו לקחת עורב בספינתם. הם האמינו שהעורב ניחן ביכולת לגלות יבשה ולכוון אותם לעברה. יתכן שזה הבסיס לסיפור נח והמבול. בגלל צבעו השחור, צווחותיו והרגליו לנקר בפגרים נחשב העורב כמבשר רעה, והפך באמונת הנוצרית לסמל השטן והשחיתות.

נקודות למחשבה ולדיון :

- ❖ תארו את התמונה. מה הם מרכיביה ומהן המשמעויות שלהם?
- ❖ האם בכוחה של היונה להביא שלום? חוו דעתכם.
- ❖ מהי משמעות הילד השואל בשיר? מה הוא מייצג?
- ❖ מהי התרומה לשיר של הכתיבה בגוף ראשון?

יש לי תמונה. התמונה בתוך הבית ו"ילדי מתבונן ושואל" קיומו של הילד מגביר חרדות מפני מלחמה. יש הרבה מה להפסיד).

❖ בשיר מוזכר הביטוי "תמונה עם מסגרת". מהי משמעות הביטוי בזיקה לשיר?
(תמונה עם מסגרת תוחמת דברים, יוצרת גבולות. יש חוסר התאמה בין מה שהיונה מייצגת, חופש ושלוש, לבין המיקום שלה: ממוסגרת בתוך תמונה, בתוך בית, מוגבלת).

היונה – דליה רביקוביץ

בשיר ישנה פנייה ישירה, נכון יותר, תחינה החוזרת מספר פעמים "אהבו את זאת היונה". היונה הלבנה מתוארת כמושלמת כמי שמסמלת הרמוניה ושלוש. בדרכה או בחייה פוגשת היונה דמויות אחדות שמסכנות אותה: עורב, זאב ועופות נוספים המקנאים בה ומתנכלים לה. היונה נשארה צחורה עד ליום שבו נטרפה על ידי כוחות רשע. הדובר/ת בשיר מבקשת (ואפילו דוחקת) להמשיך ולאהוב את היונה, היונה הפכה למשל "ותהי למשל בעינה וכנפה". נראה כי יש פה מסר אישי. היונה בשיר זה מסמלת תמימות וטוהר. היא פגיעה ונפגעת. היא מבקשת אהבה. המסר מבקש מהקורא לדבוק באהבה. ניתן לשאול האם היונה היא דימוי לדוברת בשיר? האם היונה היא דימוי למשוררת עצמה?

בפרשנות פחות אישית ניתן לזהות ביונה את כלל ישראל או כנסת ישראל. היונה הינה מוטיב ידוע בשירת ימי הביניים שיש לו גם ביטוי בשירי רביקוביץ. בפרשנות זו נשמעת הבקשה כשאיפה לשלוש וכחתיירה אליו גם אם נדמה שאיננו בר השגה- כשעולה התחושה שהחלוש נטרף. השיר נפתח כמו סיפור מעשייה: היה הייתה... יש בו שימוש בלשון ובתכנים מתוך המקרא שמעשירות את הפרשנות של השיר.

"ותרא לה שבעים ושבעה" – היונה ראתה בחייה דברים רבים. שבעים ושבעה נחשב למספר מושלם ומתאר ריבוי. בנוסח המקורי של השיר כפי שמופיע באסופת שירי דליה רביקוביץ מופיע בבית השלישי הביטוי "ותרא אויבים לה שבעים ושבעה". בולטת כאן המילה אויבים. מילה זו חסרה בנוסח השיר כפי שהוא מופיע במקראות לבתי ספר. לדעתנו השמטה זו היא ניסיון לרכז את הרעיון שלדוברת יש תחושה שהוא/היא מוקפים אויבים המתנכלים לה/לו.

השיר מזכיר בסגנונו את שירת ימי הביניים הן בנושא (תלאות היונה) והן בסגנון: תבנית חוזרת של הבתים וחריזה שווה.

נקודות לדיון ולמחשבה:

- ❖ אילו מחשבות ואילו רגשות מעורר בכך השיר?
- ❖ תארו מה עבר על היונה. מה משתמע מכך לגבי דמותה של היונה?
- ❖ חוו דעתכם האם המסר האישי יכול לייצג גם את הכלל?
- ❖ זהו בשיר ביטויים המזכירים את לשון המקרא.

❖ תארו את מבנה השיר.

היונה הלבנה כבר זקנה – יהונתן גפן

השיר פותח בקביעת עובדה ש"היונה הלבנה כבר זקנה" ובמהלך השיר הקורא מתוודע לסיבות ולתחושות של היונה. היונה שנים רבות משמשת סמל לשלום והיא מבקשת לשחרר אותה מהנטל הזה. היונה המטפורית עסוקה במלחמות ואינה יכולה למלא את יעודה האמיתי: להטיל ביצים ולגדל גוזלים. "לציפורים אחרות בגילה כבר יש נכדים". הדובר פונה לנמענים לא ידועים ומבקש שירשו לה לרדת מהדגלים, לחיות בשוכך בגינה, כמו כל היונים ולא בשדה קרב. מלחמות רבות מעסיקות את היונה בדאגה והיא אינה מתפנה לדאוג לעצמה. מיום ליום היא מזדקנת, פחות לבנה ויותר חיוורת. בבית האחרון חל היפוך תפקידים. בספר בראשית היונה היא זו שמבשרת ש"קלו המים". בשורה זו מאפשרת לנוח לשחרר את היונה מתפקידה. בשיר זה הדובר מבקש "תגידו לה שקלו המים / ושהיא משוחררת". תיאור העול של היונה נעשה בעזרת המטאפורה של הזקנה ומעוטרת בצבעים לבן-חיוור. יש זיקה הדוקה בין לובן וזקנה.

נקודות לחשיבה ולדיון:

- ❖ מהי לדעתכם נימת השיר?
- (תקווה? ייאוש? קוצר רוח? ניסיון לדרבון?)
- ❖ מהי משמעות הביטוי "לרדת מהדגלים"?
- ❖ מה גורם ליונה להזקין?
- ❖ ציינו מהו ההבדל בשיר בין המילים "לבנה" ו"חיוורת"?

שיר היונה – שמרית אור

היונה בשיר זה מרחפת ממעל, גבוה. לעתים מעל עיר, לעתים מעל הר ולעתים מעל מים. היונה דרוכה, ממוקדת ומשתוקקת לזהות הזדמנות כדי למלא את יעודה, לבשר שלום:

"היונה פורשת כנף,
היונה דואה במרחב
ועיניה כלות".

המלים "גבוה" ו"הלאה" מופיעות פעמיים. הן מדגישות את הריחוף והריחוק של היונה מהמציאות שמתחתיה, למטה. ביטויים נוספים מחזקים את תחושת הריחוק: "ועיניה כלות"... "עוד היא מחכה"... "הדרך ארוכה".

נקודות לחשיבה ודיון:

- ❖ תארו את היונה ותחושותיה בכל בית. ממה נובעות תחושות אלה?
- ❖ ציינו את הפעלים שקשורים למעשיה של היונה ומהי משמעותם? (פורשת כנף, דואה במרחב, היא הומה, על המים מרחפת, היא מחכה).
- ❖ ערכו רשימה של המלים הקשורות לבעלי כנף בכלל וליונה בפרט. (פורשת כנף, דואה, הומה, אברותיה, מרחפת).
- ❖ בכל אחד מהבתים מוזכרת פיסת נוף אחרת. מהי המשמעות של אחד מהנופים הללו?
- ❖ ציירו את היונה בכל אחד מהבתים על רקע הנוף בו היא עפה.
- ❖ ערכו רשימה של המלים (פעלים או שמות תואר) המציינות את יחסי הגומלין בין היונה והנוף.
- ❖ הביעו דעה, האם היונה בשיר זה תצליח במשימתה, לבשר על השלום? הסבירו עמדתכם.

מעשה ביונה – חיים גורי

השיר מתחיל כמו שיר אישי. יונה יורדת על כתפו של דובר השיר. עיון חוזר מצביע על כיווני פרשנות נוספים. הפרטי-אישי יכול להתפס כלאומי. הרמז הראשון לכך הוא המקום ממנו מגיעה היונה: "עיר החסד והרחמים" – רמז לירושלים והרמז השני נמצא בשורות האחרונות של השיר: "עד נגעו בה שפתי / והייתה נוצתה אדומה". היונה הייתה לבנה, אבל המפגש עם האדם חסר הרחמים הפך אותה לאדומה.

הצירוף "חסד ורחמים" מופיע בתפילות במיוחד בתפילת שמונה עשרה למשל: "שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך". במקום אחר בתפילה קטע מיוחד הנוגע לראש חודש וחגים: "יעלה ויבוא" – "יעלה ויבוא... זיכרונו ופיקדונו וזיכרון אבותינו, וזיכרון משיח בן דוד, עבדך וזיכרון ירושלים עיר קודשך, וזיכרון כל עמך בית ישראל לפניך, לפליטה לטובה, לחן ולחסד ולרחמים...". כאן מופיע הביטוי בהקשר לגאולה. זמן המתואר במסורת כתקופה של התגלות האמת והטוב שבעולם וזמן בו יכוון וכוננות שלום אמיתי ונצחי.

בבית השני מתברר שהדובר רואה את היונה כתמימה. היא נותנת בו אמן וצונחת על כתפיו – האם זה מקום מבטחים?

היונה, המסמלת את השלום, מנסה לרמוז לדובר שהגיע הזמן לשלום. היא קרובה מאוד, היא על כתפו. כיצד מגיב הדובר? האם הוא מוכן לשלום? התשובה נרמזת במשפט האירוני: "תמימה, יונה תמימה, / מצאת לך מקום לנוח". במשפט האחרון של השיר מתבררת המציאות: עד נגעו בה שפתי / והייתה נוצתה אדומה."

היונה מציעה שלום, אבל אין אדם שיקבל אותו. האדם כנראה עדיין לא מוכן לשלום.

נקודות לדיון ולחשיבה:

- ❖ מה מסמלת היונה בשיר זה?
- ❖ ציינו את שמות התואר של היונה וכיצד ניתן לפרש אותם?
(קלה מאוד... תמימה... לבנה, חמה.)
- ❖ המצבים בין הדובר והיונה מעידים על אינטימיות. תארו אותם.
(למשל: "ירדה על כתפי"... "דממנו יחדיו/ שעה תמימה ובינינו הרוח".
שימו לב לפרשנות הכפולה למילה "תמימה". הביטוי "שעה תמימה" מרמז על שעה שלמה או שעה ארוכה וכן ההתרחשות בין היונה לאדם הייתה תמימה. בהמשך מקבלת היונה באופן ישיר את הדימוי "תמימה").
- ❖ מה מסמלת הכתף בדרך כלל ומה היא מסמלת בשיר זה?
- ❖ תארו את מבנה הבתים של השיר. האם יש הלימה בין התכנים ומבנה הבתים?
(שימו לב למספר השונה של השורות בבתי השיר. מה מתאר הבית הארוך ביותר? מה מתרחש בבית הקצר ביותר?
(בבית הארוך יש תיאור של התרחשות עם שמץ של סיכוי לטוב. הבית האחרון, הקצר ביותר, פסקני ומתאר את המציאות הקשה).
- ❖ שימו לב לצבע האדום. מה הוא תורם לשיר?
(הצבע האדום מוסיף נופך עז של דרמה לשיר).

חורף 73 – שמואל הספרי

שיר המתאר את התקופה ואת האווירה לאחר מלחמת יום הכיפורים מזוויית הגברים וזוויית הנשים. הדוברים הם הילדים שנולדו לדור ההורים של מלחמת יום הכיפורים: "... הריתם אותנו באהבה בחורף שבעים ושלוש/ רציתם למלא בגופכם את מה שחיסרה המלחמה". התקווה הייתה שלא תהיה עוד מלחמה "להפוך כל אויב לאוהב". הבטחת השלום הייתה כפולה שלום מחוץ ושלום מבית. במימד הסמלי הייתה הבטחה ליונה עם עלה של זית. תמצית ההבטחה היא יונה. היונה מסמלת את השלום והשלווה. היונה פותחת את הבית החוזר ומסיימת אותו. בשקט בשקט מזכירים הילדים והילדות שהפכו גברים ונשים את ההבטחה, הבטחת היונה. הם מוכנים לעזור, מבקשים לא לשכוח ולקיים את ההבטחה.

נושאים לדיון:

- ❖ רצוי לתאר את הרקע של מלחמת יום הכיפורים עליה מרמז השיר.
- ❖ השוו בין דור ההורים ודור הילדים על פי השיר (משאלות, חלומות, מציאות).
- ❖ יתכן שיש תלמידים שהוריהם או הסבים שלהם חוו את המלחמה. ניתן להביא את הסיפורים שלהם.
- ❖ הביעו את דעתכם על הביטוי "רק רצינו ללחוש". למה הכוונה ב"ללחוש" ומדוע בחרו בדרך זו?

פעילויות סיכום

- ❖ רצוי לבדוק משלים, סיפורים ואגדות ופרטי אמנות שעוסקות בנושאים: יונה, ענף זית ועורב, מהי המשמעות של כל אחד מהם ביצירה?
- ❖ תארו את גלגולו של מוטיב היונה בשירים שאתם מכירים. כיצד משתנה תפקידה של היונה בכל יצירה ומדוע? (מוטיב - **רעיון או נושא** החוזר ביצירות שונות של אותו יוצר או יוצרים, של דור או זרם ספרותי. מתוך: מונחון לספרות / ריבלין אשר, 1978)
- ❖ עקבו ורשמו כיצד מתוארת היונה בכל השירים (באילו מילות תואר משתמש הדובר). ציינו בזיקה לאיזה אירוע מפורש או נרמז.
- ❖ עקבו ורשמו כיצד מתואר עץ הזית בכל שיר. באילו צבעים משתמש היוצר, מה האירוע שמוזכר בהקשר ומהי משמעותו?
- ❖ ציינו את מיקום היונה בכל שיר ואת משמעותו בהקשר זה.
(**"היא עומדת לה שם"** / היונה הלבנה כבר זקנה, **"יש לי תמונה בבית** של יונה עם עלה של זית" / יונה עם עלה של זית, **"מעשה ביונה / שירדה על כתפי ממרומים"** – מעשה ביונה).
- ❖ בחנו את שמות השירים וזיקתם לתוכן השיר או לפרשנותו.
- ❖ ציינו קווים של דמיון בין השירים (בין שניים שלושה שירים)
- ❖ ציינו מהו השוני בין השירים (בין שניים שלושה שירים)
- ❖ איזה שיר מצא חן בעינכם במיוחד? הסבירו.
- ❖ רצוי לבדוק משלים, סיפורים ואגדות ופרטי אמנות שעוסקים בנושאים: יונה, ענף זית ועורב, ולבחון מהי המשמעות של כל אחד מהם ביצירות השונות?

ביבליוגרפיה:

- רביקוביץ, דליה (1995). כל השירים עד כה. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- רובינשטיין, בלהה. להוראת שירת ימי הביניים.
<http://www.amalnet.k12.il/meida/sifrut/alon/asi13029.htm>
ביולי 2007
- ריבלין א' אליעזר, (1978). מונחון לספרות. תל-אביב: ספריית הפועלים.

הפעילויות פותחו ע"י חיה לחמן ואיריס ברקוביץ מרכז תכנון לימודים, הוראה והערכה מכללת בית ברל.

© כל הזכויות שמורות למכללת בית ברל